

## Udstillingen 1888 og dens Forgængere.

Af

Adolf Bauer.

Den Udstilling, som iaar skal afholdes i København, er den største, Norden endnu har haft. Dette er imidlertid ikke dens eneste Ejendommelighed. Ydre Omstændigheder have kaldt Udstillingen frem, og sjældent have disse bedre motiveret en Udstilling end den forestaaende. Ideen var derfor neppe fremsat, før den mødte overvejende Tilslutning. Fra alle Sider ræktes der Hænder ud imod den, og selv, hvor man troede Vanskelighederne størst, blev de forholdsvis let overvundne. Stat og Kommune gav deres Bifald til Foretagendet i Form af vægtige pekuniære Bidrag, og endnu større Tilslutning viste Private ved at overtegne det forlangte Garantifond. Det lykkedes at finde en udmærket beliggende Plads, der endog tillod de betydelige Udvidelser, som Foretagendets stadige Væxt krævede. Paa den rejstes der en Hovedbygning, som opført i det billigste og for os naturligste Materiale gav en ny og ejendommelig Løsning af Opgaven og derved skabte en Udstillingshal med et nordisk Særpræg og af imponerende Dimensioner. Hertil sluttede sig da naturligt

de øvrige Bygninger som andre Former af den samme Tanke.

Naturligvis har Udstillingen ogsaa haft sine Vanskeligheder at overvinde. Ikke Alt har kunnet gaa lige let fra Haanden, og der har undertiden maattet plejes lange Forhandlinger, før man fik Sagen i den rette Gænge. Spørgsmaalet om Sverigs Deltagelse syntes saaledes en Tid at skulle berede adskillig Vanskelighed, men man tog sig dog ikke Sagen alvorlig nær, da man nærede den faste Tro, at Sverig nok under den ene eller den anden Form vilde komme til at deltage. Norske og svenske Udstillere ønskede i lige høj Grad at give Møde iaar i København, og Udstillingens nordiske Karakter var paa Forhaand sikret. Ogsaa fra Udlandet har man Haab om en Deltagelse, som uden at forrykke Udstillingens nordiske Karakter vil give den en forøget Tilrækning, men hvis væsentligste Betydning dog er den Belæring, som den vil kunne byde os selv. Heller ikke her har Arbejdet altid været let, og maaske ville ikke alle de Ønsker, som næres i denne Retning, blive opfyldte, men derved sker ialtfald intet Skaar i Udstillingens Karakter. Og tiltrods for al Møje og Besvær, alt personligt anstrængende Arbejde, som Gennemførelsen af det omfattende Foretagende kræver, er dette dog stadig blevet ved at voxe i den gode Jordbund, hvori Tanken blev udsaaet, saa at alt spaar det en lykkelig Fremtid.

Store Forventninger knyttes til denne Udstilling. Man imødeser den som en Begivenhed, der skal kunne give ny Virkelighed til Københavns blegnede Drømme om at være en Verdensby og tilføre dens Liv noget af den Glans, det har mistet. Men endnu mere er det

dog de Enkelte, som til den sætte Forhaabninger om Vinding og Udbytte for dem selv. Der gøres betydelige Anstrængelser i saa Henseende, om disse end særlig knyttes til det Liv, Udstillingen menes at ville føre med sig og navnlig til den forventede Tilstrømning af Fremmede. Betydningsfuldere end disse Anstrængelser — hvis Løn kan svigte — er imidlertid det Arbejde, som udføres i selve Udstillingens Tjeneste med Ønsket om at anspænde alle Kræfter for at lade Billedet af vor Virksomhed herhjemme fremtræde saa smukt og dygtigt som muligt. Lykkes dette, vil der derved kunne opnaas Resultater, som ikke ere afhængige af tilfældige, uberegnelige Omstændigheder. Betydningen af en Udstilling, hvori der er samlet det Bedste, som her i Landet kan præsteres, vil blive uberørt af, om Forholdene hos os eller udenfor os tillade eller forhindre den paaregnede Tilstrømning af talrige Besøgende. Udstillingens virkelige Resultat for os vil være den samlede Fremstilling, som den giver af, hvad der hos os præsteres paa de forskellige Virksomhedsomraader, den Lejlighed til Sammenligning, den byder dels med lignende tidligere Fremstillinger, dels med Forholdene i det øvrige Norden og tildels i Udlandet, og endelig de Lærdomme, som deraf høstes.

Hvorledes dette Resultat vil blive, lader sig selvfølgelig ikke sige før Udstillingen. Men allerede nu kan det dog undersøges, om der er Betingelser tilstede for at Udstillingen kan give et Resultat. Det er med andre Ord Spørgsmaalet om Udstillingens indre Betingelser. De ydre ere tilstede og let iøjnefaldende. De indre fortjene vel en Undersøgelse. Et Exempel vil bedst forklare dette. Da Tyskland efter den strænge

Dom, dets Industri havde været Genstand for i Filadelfia, gik til et Genfødelsesværk, begyndte man med en Udstilling i München for at faa et samlet Overblik over Forholdene, og i Sommer, efter 12 Aars Forløb, stævnes atter den tyske Industri til et samlet Møde i München for at man kan se, hvad der er opnaaet. I dette Tilfælde ligge altsaa Betingelserne klart for. Ikke saaledes hos os. Spørgsmaalet om Udstillingens virkelige Berettigelse, om det netop nu er Tidspunktet til at holde Revue over den danske Industris Frembringelser — thi det er væsentlig kun med denne Del af Udstillingen, det Følgende vil beskæftige sig — og om der i de siden sidst forløbne 16 Aar er kommet Retninger frem, som have Krav paa Repræsentation, fortjener vel et Forsøg paa en Besvarelse. Vejen dertil gaar over Udstillingens Forgængere. Den bør ses i sin Forbindelse med disse.

En Industriudstilling\*) er, som saa meget andet, et Udslag af Tiden. Da de danske Udstillinger spænde over hele dette Aarhundrede, blive de derved et naturligt Udtryk for de forskellige Perioder, vor Industri i dette har gennemlevet. Deres ikke ganske korte Række lader sig derfor baade efter deres naturlige Følgeorden og de Tilstande, de afspejle, inddele efter disse Perioder. Men under Forhold som vore kan Initiativet næppe tænkes udgaaet fra os selv; der maa da tillige ses hen til de Begivenheder i Udlandet, efter hvilke man tog Exempel. Tanken om periodiske Udstillinger er opstaaet i Frankrig, hvor den første Udstilling aabnedes

---

\*) Til Afsnittet om Udstillingerne indtil 1852 er benyttet nogle ældre, i 1872 skrevne Artikler af Forfatteren.

den 19de September 1798 i en Pavillon paa Marsmarken i Paris, og de samme Motiver, som fremkaldte den, vare ogsaa de, der hos os foranledigede de første Industriudstillinger.

Da den ovennævnte franske Udstilling var bleven sluttet, udtalte Indenrigsministeren i sin Beretning: »Udstillingen har kun været lille, men den er et første Felttog, og dette har været ødelæggende for den engelske Industri. Vore Fabriker ere de Værksteder, hvori vi skulle smedde de farligste Vaaben mod England«. Og ved den næste Udstilling det følgende Aar udlovedes der en Guldmedaille til den Udstiller, der kunde føre det mest dødbringende Slag mod den engelske Industri. I disse Ord viser sig tydeligt nok Tanken med Udstillingerne: at gøre Industrien til et Led i Frankrigs Forsvar eller endnu hellere til et Angrebsvaaben mod England, hvis Industri ikke mindre end dets andre Hjælpemidler man vilde knuse.

De samme Motiver genfindes ved den første danske Industriudstilling, som fandt Sted 1810. Englands Overfald i 1807 havde fremkaldt en rasende Forbitrelse mod dette Land. Danmark følte sig drevet over paa Napoleons Side, og, med Ønsket om efter ringe Evne at hjælpe ham i hans Bestræbelser for at føre et Dødsstød mod Englands Handel og Industri ved Fastlandsspærringen, forbandt sig naturlig Tilbøjeligheden til saa meget som muligt at udelukke alle engelske Produkter fra det danske Marked. Hadet til »det troløse Albion« var umaadeligt. Det gav sig Luft paa en Mængde Maader: i Sange og Digte, i Udtalelser i Aviserne, i Pjecer og Brochurer og gennem en Række Foranstaltninger og Beslutninger, hvoraf de fleste ganske vist

vare af trivlsom Nytte, men som vare betegnende for Sindelaget og Stemningen mod England.

Af disse Bestræbelser var den første danske Industriudstilling en Frugt. Ogsaa den skulde være et Middel til at smedde Vaaben mod England.

To for Borgerheldet og det Almennyttige særdeles nidkære Mænd, Justitsraad Johan Henrik Bäreus, Justitiarius i Københavns Fattigvæsens Politiret, hvis Interesser karakteriseres ved det af ham udgivne Tidsskrift »Penia« eller »Blade for Skole-, Industri-, Medicinal- og Fattigvæsen«, og Justitsraad Carl Gottlob Rafn, Medlem af Fabrikdirektionen og Kommercekollegiet, havde omtrent samtidig udfundet en Plan, der kunde bidrage til Landets Opkomst og skade Fjenden. Den 28. November 1807 oplæste Rafn i det skandinaviske Literaturselskab en »Indbydelse til alle Danmarks og Norges Mænd om forenede at understøtte de indenlandske Manufakturvarer og skade Fjenden ved højtidelig at forpligte sig til ikke herefter at købe engelske Varer«. Det vilde blive for vidtløftigt at fortælle om den Begejstring, hvormed denne Indbydelse modtoges fra en Mængde Sider; selv Kronprinsen, den senere Frederik den Sjette, gav Planen sit allerhøjeste Bifald, og med den nævnte Hensigt for Øje stiftedes den 8. Februar 1808 »Selskabet for indenlandsk Kunstflid«, hvis Formaal snart udvidedes til i det Hele at virke for den indenlandske Industris, eller, som den da kaldtes, »Kunstflids« Fremme. Selskabets Oprettelse blev endog besunget paa Vers, der dog ikke formaaede at hæve sig til en højere Flugt end den, der i følgende Linjer fortæller, hvorledes Penia bød sin Yndling (Bäreus,

Udgiver af det nævnte Tidsskrift) »at udfinde et kraftigt Middel til at vække Kunst og Flid«:

»Da Bärens foreslog: ved Løfte at forbinde sig til højtidelig, i den tilkomne Tid ikkun at købe, hvad i Landet fabrikeres og nægte Brugen af alt fremmed Fabrikat, og danske, norske Mænd i »Dagen« inviteres nu af Justitsraad Rafn.«

Exemplet blev fulgt rundt om i Provinserne, hvor der oprettedes en Række af »patriotiske Selskaber«. Allerede i 1812 udtalte man højttroende sin Begejstring herover paa følgende Maade: »Alt se vi trende haabefulde Døtre af den københavnske Ergane fra Kristiania, Aalborg og Odense udbrede den mest velgørende Kunstflid i disse Egne.«

Den før nævnte Bärens var et virksomt Medlem i »Selskabet for indenlandsk Kunstflid«. Fra ham udgik Planen til »en aarlig Udstilling her i Staden af udsøgte indenlandske Kunst- og Flids-Frembringelser«, og den 5. Maj 1810 nedsatte Selskabet en Udstillingskomité, som skulde virke herfor. Af Planen faar man et godt Indtryk af Datidens Opfattelse af et saadant Foretagende. Udstillingen bør foregaa om Sommeren — hedder det — »fordi man ved Dagens klare Lys bedst bedømmer godt Arbejde og da tillige sparer Bekostningerne paa Værelsernes Opvarmning«. Det bestemtes, at der skulde forfattes en »ræsonnerende« Fortegnelse over Udstillingen: »altsaa foruden Forarbejderens eller Forarbejderindens Navn (medmindre dette skulde forlanges fortiet) og Bopæl samt den Pris, Arbejdet kan sælges for, hvorved naturligvis det gamle Prutteri bortfalder, maatte slig en Fortegnelse gøre hist og her op-

mærksom paa Forskellen mellem det Udenlandske og Indenlandske i Henseende til Pris, Godhed, Smagfuldhed og Varighed m. m.« Der skulde være Folk tilstede, som kunde give Forklaring over Arbejderne, og man vilde afvise de Genstande, som ikke ansaas for værdige til at udstilles, »hvorhos dog Selskabet har antaget til Grundregel, eftersom det gælder om at fremvirke indenlandsk Kunstflid at anse Publikum for billigt og sig selv for lidet berettiget til at vise for megen Strængthed i Begyndelsen«. For at bese Udstillingen behøvede enhver Besøgende blot at betale, »hvad han finder for godt«, dog ikke under 8 Sk. Personen.

Fra den 15. September til den 6. Oktober afholdtes derpaa den første Udstilling i Kongens Klubs Lokaler i Vinhandler Feyerschous Ejendom paa Østergade, den samme, der endnu benævnes efter denne Forening. Udstillingen var naturligvis ikke stor; i og for sig var der ikke meget at udstille, og desuden havde adskillige holdt sig tilbage, dels af Undseelse, dels for at se, hvorledes dette første Forsøg vilde løbe af. Der var mødt 66 Udstillere med 154 Hovednumre, af hvilke Raavad Isenkramfabrik alene havde leveret 32. »Den fortjente Kunstner«, Hofmekanikus og Ridder Pløtz, havde tilbudt Udstillingen sine Maskiner og Redskaber, men da man frygtede, at disse skulde blive beskadigede, naar Andre end han selv rørte ved dem, blev Tilbudet ikke modtaget, hvorfor der arrangeredes en Filialudstilling af disse i hans Bolig. Man var imidlertid i det Hele vel tilfreds med Resultatet, der, naar Tidsforholdene tages i Betragtning, vel heller ikke kan kaldes daarligt.

Da Isen først var brudt, gik man rask fremad. Det var Bestemmelsen, at Udstillingerne skulde være

aarlige, og fra 1810—15 fulgte ogsaa den ene Udstilling ovenpaa den anden, stadig i samme Lokale. Fra Aar til Aar voxede i Begyndelsen ogsaa baade Udstillernes og de Besøgendes Antal. Den anden Udstilling blev afholdt i 1811 fra den 11. Juli til den 13. August og var besøgt af omtrent 5000 Personer. Der var mødt 88 Udstillere med 300 Numre, af hvilke kun 49 ikke vare solgte ved Udstillingens Slutning.

Begejstringen for Udstillingen fik endog et poetisk Udtryk, idet Anders Løve, Bud ved Fattigvæsenet i København og altsaa formodentlig i Tjenesteforhold til Bäreus besang den i et lille Hefte, betitlet »Indenlandsk Konstflid (Et poetisk Forsøg) med Anmærkninger«. Skønt Skriftet kun er en Snes Sider stort og indledes med en Dedikation til Kongen, gaar det dog saa grundigt tilværks, at det begynder med Fastlandsspærringen og Napoleon, omtaler Oprettelsen af »Selskabet for indenlandsk Konstflid«, dets Stiftere og forskellige Bestyrelsesmedlemmer — det foran anførte poetiske Citat hidrører herfra — og fremhæver flere Udstillingsgenstande, om hvilke der derpaa gives nærmere Oplysninger i Anmærkningerne:

»Alt har Opfindelse med Konst og Smag forbunden  
De skønneste Ideer saa herligen udbragt«

hedder det saaledes om den af Lægen, Hr. Wendt opfundne kaldariske Erts, »som i sin Glans fuldkommen svarer til Guld af 18 Karat«.

»Blandt tusind skønne Ting, Geniet har opfundet,  
er Lyset ogsaa til Apollos Harpe lagt«

er det poetiske Udtryk for en Harpe, der tillige kunde benyttes som Lysestage, hvilket forøvrigt i Anmærk-

ningen udtrykkes saaledes: »Da Apollo er Oplysningens Gud, saa er det skönt at se hans Harpe benyttet til Lysestage«. Citaterne kunne tjene som Exempler baade paa Udstillingens Indhold og Bogens Poesi. De vise, at der var adskillige Udstillingsgenstande, som nærmest falde ind under Begrebet Kuriositeter. Saadanne manglede ikke, og det Ejendommeligste ved deres Forekomst er maaske den Glæde, man følte over dem. Men den virkelige Industri savnedes heller ikke. Ganske vist vendte Krigsaarene op og ned paa en Mængde Forhold. Sukkerraffinaderier og Kattuntrykkerier havde vanskelig ved at faa deres Raamaterialer, Norge havde Besvær med at sende sine Glasvarer og Jærnvarer til Danmark, som paa sin Side heller ikke kunde faa sine Lærreder og sine Silkevarer til Norge. Og i det Hele fremkaldte Danmarks Deltagelse i Kontinentalafspærringen en Mængde Ind- og Udførselsforbud, der nødvendig maatte paavirke Industrien, for ikke at tale om de Tab, denne led ved det gjorte Afbræk i dens Af sætning. Udstillingen viste imidlertid, at man ikke lod sig forknytte, og at det ikke blot var i det Smaa, man søgte at hjælpe sig, men at man ogsaa stræbte at oprette Fabriker og større Industrianlæg, der kunde bøde paa Manglerne. Der blev sat megen Energi ind derpaa, og Anders Løve udtrykker vistnok rigtig Stemningen, naar han siger, at Hensigten var:

»At stolte Albion ej mer skal graadig tære,  
ved Handels Politik vor indre Kraft og Marv:  
at vi har engang lært dets Luxus at undvære  
og selv med egen Haand besørge Landets Tarv.«

Den tredje Udstilling gik endnu bedre end dens Forgængere. Den fandt Sted fra 29. Avgust til 20.

September 1812, og der var mødt 117 Udstillere med 579 Numre, saa at Lokalet maatte forøges med to Værelser, men samtidig sattes ogsaa Entreen op til 24 Sk. Med Udstillingen i 1813, der varede fra den 22. August til den 8. September, begyndte imidlertid en Tilbagegang; der var 90 Udstillere med omtrent 400 Numre, og Indtægten, der stedse tidligere havde været omtr. 2000 Rdl., ved den tredje Udstilling endog 3676 Rdl., sank denne Gang til 1024 Rdl. Endnu mere gik det tilbage ved den femte Udstilling, der afholdtes i 1814 og som kun stod aaben fra den 3. til den 24. Juli; den havde 92 Udstillere med 320 Numre og gav en Indtægt af 896 Rdl. Tarveligst var dog Resultatet ved den sjette og sidste Udstilling, der varede fra den 14. August til den 10. September 1815, havde 71 Udstillere med 329 Numre og gav en Indtægt af 1285 Rdl., men »Indgangen« betales ogsaa med 3 Mk. og Katalogen med 2 Mk. Det var dyrt, og deri ligger vel Forklaringen paa, at medens det tidligere var Mange, der betalte over den fastsatte Pris, var der ved Udstillingen i 1814 kun En, som gjorde dette, og ved den sidste Udstilling — slet Ingen.

Grundene til den skete Tilbagegang i det med saa stor Begejstring modtagne Udstillingsforetagende ere lette at se. Den aarlige Gentagelse trættede baade Publikum og Udstillerne, navnlig da de sidste i de smaa Forhold, hvorunder de levede, nødvendig maatte interessere sig mere for at tilvejebringe let afsættelige Artikler end for at præstere Udstillingsgenstande. Allerede i 1814 indsaa man tydelig dette, og det var væsentlig Hensynet til »om muligt at bidrage Sit til at forskønne vor af sit Folk saa inderlig elskede trofaste

Landsfaders frydelige Kroningsfest«, som var Skyld i, at der endnu blev afholdt en Udstilling i 1815. Men Hovedaarsagen til Tilbagegangen laa dybere; den kom ligesom Udstillingernes Begyndelse fra Tiden selv.

Udstillingerne skulde hos os som i Frankrig gøre Tjeneste som Vaaben i en Kamp mod England, og man tog derved fuldstændig fejl af deres Opgave. Man behøver ikke at miskende den Patriotisme, som fremkaldte Oprettelsen af »Selskabet for indenlandsk Kunstflid« og beslægtede Selskaber og som derfor var Anledningen til Afholdelsen af Industriudstillingerne, for at kunne sige, at det Syn, man da havde paa Sagen, var falsk. Det stod i en naturlig Sammenhæng med det System, man dengang fulgte: at yde betydelige Bidrag og Understøttelser til Anlæget af Fabriker og Manufakturer, men Manglerne ved Systemet træde maaske netop klarest frem gennem de Lærdomme, Perioden efter Krigen gav. Naar Industrien har udviklet sig ad naturlige Veje, vil den undertiden kunne blive en værdifuld Støtte i Ulykkens Dage, men den kan ikke kunstig stables paa Benene paa samme Maade som man f. Ex. i Krigstid skyder sammen for at skaffe Kanoner eller Panserskibe. Frankrig lærte at indse dette; thi tiltrods for de store Anstrængelser, fransk Videnskab og Industri gjorde under Fastlandsspærringen, lykkedes det dem dog ikke at bringe Frankrig til ikke at føle Savnet. Foruden dette falske Blik paa Udstillingernes Betydning kom hertil endnu for Danmarks Vedkommende dets egne ulykkelige Forhold. Ovenpaa de gode Aar, da Landet kunde bevare sin Nevtralitet, og dets Handel florerede, var fulgt de magre, først Krigsaarene 1807—1814, og samtidig Statsbankerotten 1812. Det Middel,

man vilde benytte for at raade Bod herpaa, var altsaa at udelukke alle fremmede, navnlig engelske, Produkter og at ty til Landets egne Hjælpekilder. Det er med et vemodigt Smil, at man ser, hvorledes i Datidens Blade og Tidsskrifter patriotiske Mænd opregne den lange Række af indenlandske Frembringelser, som skulde være istand til at afløse de fremmede og tilsidst, da de maa give tabt, udbryde: »Vel sandt, vore Damer kunne da ikke prunke med Silke og ægte Shawls eller vore Smaaherrer med Fløjl. De Første blive da nødt til at ombytte Cambridge og Mousseliner med trykkede Lærreder, og de Sidste deres Draps de Vigogne med dansk Klæde. Savnet af de glinsende Farvematerialier er kun et indbildt Savn. Ve det Land, hvor Mandens Færd bedømmes efter hans Kjoles Farve og Kvinden efter hendes Prydelse. En Krigshær, klædt i graat, kan ligesaa vel slaa Fjenden som den, der klædes i Purpur«. Allerede heri vil man finde Antydningen af det andet Middel, hvorved Samfundet skulde frelses: Afskaffelse af al overflødig Luxus. Regeringen støttede denne Opfattelse ved en lang Række af Forordninger, Plakater, Anordninger o. desl., hvori den dels forbød, dels advarede mod Brugen af udenlandske Frembringelser samtidig med, at den dadlede den overhaandtagende Luxus. Det nær til Afgrundens Rand bragte Land behøvede ikke saadanne Formaninger, og paa den anden Side kunde de trufne Foranstaltninger heller ikke holde Liv i den hensygnende Industri. Hvad man under Krigen kun havde søgt at fremavle, gik efter Freden mere eller mindre tilgrunde.

De virkelige Følger af Krigen kom først bagefter. Da Udlandets Konkurrence atter fik Lov til at virke,

da det norske Marked var tabt, da Penge- og Kreditforholdene vare trykkede og Regeringen maatte ophøre med sine Understøttelser til Fabrikanter, og da ogsaa Landvæsenet befandt sig under vanskelige Forhold, kunde Industrien naturligvis ikke florere. Flere af de under Krigen oprettede Anlæg — som Gudumlund Fajancefabrik ved Aalborg — maatte ophæves, andre gik mere og mere tilbage. Om Klædemanufakturernes hedder det saaledes, at de »under Krigens Førelse blomstrede og idelig forøgedes indtil Freden 1814, da alle sammenstødende Omstændigheder og især Pengevæsens Fluktuationerne medførte ødelæggende Indvirkninger«. Betegnende er det ogsaa, at der endnu i 1823 i København kun fandtes 5 Jernstøberier og Maskinfabriker, som tilsammen ikke sysselsatte mere end 39 Mennesker og kun havde forarbejdet 1620 Skippund Jern, medens der udenfor København slet ingen fandtes. Tilstanden betegnes vistnok bedst ved Olufsens Ord, naar han siger: »For mange Slags Varer have vi slet ingen Fabriker, for en Mængde have vi ikke nok, og en stor Del af dem, vi have, ere ikke gode nok.« Under saadanne Forhold kunde man ikke holde Udstillinger. Derfor fulgte der nu et stort tomt Rum i de danske Industriudstillinger Historie.

Først 19 Aar efter tog man igen fat paa den afbrudte Virksomhed. Forholdene vare imidlertid da væsentlig forandrede. »Som et Middel til at vække saavel Geniet som oplive Kunsten og fremme Fliden ere Udstillinger ikke alene af den skønne Kunsts Frembringelser, men ogsaa af Opfindsomheds og Flids Produkter stedse bleve ansete.« Med disse Ord indledes Indbydelsen til »Udstillingen af indenlandske Industri-

produkter«, der udstedtes den 3. April 1834, og man vil heraf se, ikke blot, hvorledes det ældre Udtryk »Kunstflid« havde maattet vige Pladsen for det nu almindelige Udtryk »Industri«, men ogsaa, hvorledes man var kommet til en anden og nyere Opfattelse af Udstillingernes Betydning. Denne Opfattelse og Begyndelsen af den anden Række danske Industriudstillinger staar atter i nøje Forbindelse med Tidens Bevægelser og en ny Betragtningssmaade af Industriens Stilling.

Tiden var atter skiftet. Det var »de nye Begyndelsers Morgenrøde« i Danmark paa de forskellige Omraader. »Til Oktober skal de møde«, sang man glædende sig til den forestaaende første Stændersamling, og interessant er det ialtfald at lægge Mærke til, at i samme Aar som den fandt Sted, afholdtes ogsaa første Gang efter et langt Mellemrum paany en Industriudstilling i København. Det manglede imidlertid heller ikke paa andre Impulser. Der var kommen nyt Liv og ny Kraft. Det var Naturvidenskabernes første, gyldne Periode herhjemme. H. C. Ørsted stod dengang paa sin Berømmelses Tinde og virkede ivrigt for at befordre Naturvidenskabernes Studium og Anvendelse her i Danmark. Som et Udslag heraf oprettedes den 27. Januar 1829 den polytekniske Lærestalt. Omkring Ørsted stod en talrig Kreds af begavede Disciple, der understøttede ham og senere fortsatte hans Værk: J. G. Forchhammer, C. E. Scharling, C. Holten, Hummel, Wilkens, Ursin kunne nævnes her, idet de hver paa sin Maade bidrog ikke blot til Videnskabens Fremme, men ogsaa til dens Anvendelse i Haandværket. Samtidig begyndte G. F. Hetsch sin lange, betydningsfulde Virksomhed for Tilvejebringelsen af et Samarbejde mellem Kunst og

Haandværk. Som et Resultat af disse Bestræbelser kan nævnes Oprettelsen af det tekniske Institut den 18. September 1843.

Men samtidig var der ogsaa efterhaanden dannet et Grundlag, hvorpaa der kunde arbejdes for Industriens Vedkommende. Den daarlige Tid strakte sine Virkninger til omtrent Midten af Tyverne; da begyndte en ny og bedre Tingenes Tilstand at arbejde sig frem. Som de væsentligste Momenter i denne for Industriens Vedkommende kunne anføres: at Tilstanden i Pengevæsenet forberedes, at Landbruget gik frem og Velstanden tiltog, hvad der fremkaldte forøget Kapitalopsparing, samt at den tiltagende Dannelse stillede større Fordringer, som man nu havde Raad til at tilfredsstille. Adskillelsen fra Norge gav desuden Anledning til Oprettelsen af saadanne Anlæg, som i Følge det tidligere bestaaende Fordelingssystem havde været særlig forbeholdte Norge. Dertil hørte fornemmelig Glasværker og Jernstøberier. Men det gik langsomt. Holmegaard, Danmarks første Glasværk, blev ikke anlagt før i 1825. Jylland fik sit første Jernstøberi, da C. F. Weiss i 1831 oprettede et saadant i Horsens. Fra dette Tidsrum træffer man Navnene paa en Række af fremragende Industridrivende, der da grundlagde større Virksomheder og som forenede sig med de anførte Bestræbelser til en fælles Virksomhed for Industriens Fremme.

Det var paa dette Tidspunkt, at der altsaa paany udgik Indbydelse til Afholdelsen af en Industriudstilling i København. Opfordringen kom fra tre Instituter, som hvert ad sin Vej havde fædrelandsk Kunst og Vindskibelighed for Øje, nemlig Kunstakademiet, Landhusholdningsselskabet og Selskabet for Naturlærens Ud-

bredelse. Det er lignende Faktorer, som ogsaa behøves i Nutiden for at sammensætte en Industriudstilling, og man havde allerede den Gang opdaget, hvad Formaalet med en saadan skulde være: at give en Udsigt over Industriens Stilling her i Landet. Saaledes havde altsaa Opfattelsen af Udstillingens Betydning forandret sig samtidig med den Udvikling, Industrien havde taget, og skønt de første af disse Industriudstillinger endnu stod langt tilbage, ragede de dog højt op over de tidligere, og man ser tydelig, hvorledes de voxte i Omfang og Betydning, fra den ene Gang til den anden. Paa de foregaaende Udstillinger var det saagodtsom udelukkende København, der var repræsenteret, men nu kom ogsaa Provinserne med, om end kun smaat. Indbydelsen omfattede: »Medborgere i Danmark, Slesvig, Holsten og Lauenborg«, og skønt der navnlig ved Udstillingen i 1834 klages meget over, at man ikke faar noget Billede af Industriens Tilstand udenfor Hovedstaden, idet 144 af de 198 Udstillere vare fra København og altsaa kun 54 fra det øvrige Danmark, bedredes ogsaa dette Forhold efterhaanden betydeligt. Paa lignende Maade gjordes der ogsaa Fremskridt med Antallet af de udstillede Genstande og deres Betydning. I Begyndelsen lød Klagerne højroset over, at Haandværkere og Fabrikanter ikke havde indset den Nytte, de kunde have af Udstillingerne, idet Nogle foregav, at de vare saa beskæftigede, at de ikke kunde tænke paa Arbejder til disse, medens Andre, der væsentlig arbejdede for Udlandet, ikke troede, at de kunde have Gavn af at udstille, og atter Andre ansaa deres Firmaer og Frembringelser for saa bekendte, at de ingen Opofrelse behøvede at gøre i den Anledning. Komiteen, der for Udstillingerne i

1834 og 36 var nedsat af de tre nævnte Selskaber, lod sig det derfor være magtpaaliggende at opklare disse Vildfarelser og udbrede Indbydelserne til Udstillingerne og Oplysninger om disses Betydning i saa vide Kredse som muligt. Som et særligt smukt Exempel paa dens Virksomhed i saa Henseende fortjener at nævnes Indbydelserne til de nævnte Udstillinger i 1834 og 36 og de derom senere offentliggjorte Beretninger, idet den førstnævnte sundt og klart udvikler Udstillingens Betydning, medens den sidstnævnte giver en meget god Oversigt over den danske Industris Historie og Statistik. Det stedse kraftigere voxende industrielle Liv var den en god Støtte hertil, og Tallene vise tydelig Fremgangen.

Udstillingen i 1834 blev afholdt i Kunstakademiets Lokale paa Charlottenborg fra den 1. til den 24. September og talte 190 Udstillere med 572 Numre. Skønt Komiteen ikke fandt sine Ønsker opfyldte med Hensyn til, at Udstillingen fortrinsvis burde fremvise »almindelige, godt forarbejdede Varer, der have Brug i det daglige Liv og som saadanne ere kurante Handelsvarer«, ligesom den heller ikke modtog de attraaede Husflidsfrembringelser, træffer man dog ved at gennemse Katalogen en ret talrig Mængde dygtige og værdifulde Frembringelser saavel som ogsaa Navnene paa adskillige af de Firmaer og Fabriker, der nu indtage en anset Plads i vor Industri. Som et Bevis paa Interessen for Udstillingen kan endvidere anføres, at der i Forbindelse med den stod en Lodtrækning, til hvilken der blev afsat 2600 Lodsedler, saa at man derved saa sig istand til at indkøbe Genstande til et Beløb af 13,000 Rdl.

Den følgende Udstilling blev aabnet den 15. Av-

gust 1836, og Tidsfristen for dens Lukning maatte paa Grund af det stærke Besøg forlænges til den 19. September. Der solgtes 10,866 Adgangskort, hvorhos der var udstedt noget over 200 Frikort til Udstillere, og der var mødt 271 Udstillere — hvoraf 70 udenfor København — med 696 Numre. Det var første Gang, der blev uddelt Belønninger, idet man fandt Anledning til at uddele 7 Sølvmedailler, 32 Brøncemedailler og 32 hæderlig Omtale. I det Hele var det en Udstilling, som tog sig ud af Noget; Beretningen var voxet til et Omfang af 199 Sider. Derimod var Interessen for Bortlodningen aftagen, men Grunden er let forklarlig, og man behøver ikke at søge denne i, at den havde mistet Nyhedens Interesse. Komiteen peger selv paa Grunden: »det Illusoriske, der for den almindelige Mand ligger i den Bestemmelse, som forrige Gang var vedtaget, nemlig at Enhver, der deltog i Bortlodningen, erholdt en Gevinst, hvilket denne Gang ej var Tilfældet.«

Ved de følgende Udstillinger, som tilhøre denne Periode, optraadte en ny Faktor. Det var Industriforeningen i København. Den blev stiftet i 1838 og dens Oprettelse maa betragtes som et Udslag af de før nævnte nye Strømninger paa alle Omraader. Men ogsaa de to forudgaaende Industriudstillinger havde deres Andel heri: »Da vi i København havde haft to Udstillinger — hedder det — viste der sig Trang til Oprettelsen af en Industriforening.« Derfor er det ogsaa ganske naturligt, at Foreningen iaar fejrer sin 50aarige Bestaaen med atter at tage Initiativet til Afholdelsen af en Udstilling.

De Opgaver, der frembød sig for Industriforeningen ved dens Stiftelse, vare saa mange, at man foreløbig

maatte lade sig nøje med — som Forchhammer udtalte det ved Torsdagsmodernes Aabning i Foreningen den 22. Januar 1839 — »at gøre sig bekendt med alle Kræfter, studere alle Hjælpemidler og vinde Medborgernes Tillid, for at en nøjere og bestemtere Plan kunde lægges. Man haabede, at under denne Udvikling vilde der selv frembyde sig faste Punkter, hvorpaa hine Vægtstænger kunde støtte sig.«

Man var dog ikke et Øjeblik i Tvivl om den Nytte, Forevisninger og Udstillinger kunde gøre, og dengang som endnu stod disse i forreste Række af Foreningens Virksomheder. Man afholdt i Begyndelsen jævnlige Forevisninger, mest af ensartede Genstande, og ved disse blev der holdt Foredrag dels af Industridrivende, dels af Videnskabsmænd. Derimod naaede man først i 1840 paany til Afholdelsen af en Industriudstilling, idet man mente, at man burde lade nogle Aar hengaa mellem to paa hinanden følgende Udstillinger, for at de ikke skulde blive for ensformige. Pavsens lod endda næsten til at have været for kort; thi da Anmeldelsesfristen til Udstillingen i 1840 udløb den 15. Juni, var der kun anmeldt saa faa Genstande, at Komiteen fandt det fornødent at tage under Overvejelse, om man ikke hellere burde opgive det Hele. Man bestemte sig dog til at fastholde Planen, og fik ogsaa Fornøjelse heraf.

Udstillingen blev afholdt fra den 8. Avgust til den 20. September, ligesom tidligere i Kunstakademiets Lokaler. Ved at rette indtrængende Opfordringer til de Industridrivende, var det lykkedes at samle 252 Fabrikanter og Haandværkere — saaledes betegnede man nu Udstillerne — med ialt 745 Numre. Der var altsaa kun 19 Udstillere færre end i 1836, og der var 49

flere Numre, »der i Værd og Elegance betydelig overgik, hvad man havde set i 1836«, som den officielle Beretning udtaler. Man kan derfor vistnok med Komiteen antage, at den Tilbagegang i Interessen, der i Begyndelsen viste sig hos Udstillerne, blandt Andet kunde ligge i, at Mange troede, »at paa en saadan Udstilling turde ikkun Mesterværker fremkomme«. Derimod var der forskellige andre Tegn paa den stærke Interesse, Foretagendet vakte. I de 44 Dage, Udstillingen stod aaben, solgtes der saaledes 10,877 Adgangskort à 1 Mk. Endvidere havde den dermed forbundne Lodtrækning megen Fremgang. Prisen paa Lodsedler var nedsat til 2 Rdl., der afsattes 3630 Lodder, og for de indkomne 7260 Rdl. indkøbtes uden al Afkortning af de udstillede Genstande.

Endnu bedre gik det ved Udstillingen i 1844, der ligeledes forestodes af Industriforeningen og ligesom sine Forgængere afholdtes i Kunstakademiets Lokaler i Tidsrummet fra den 6. Avgust til den 23. September. Der mødte 298 Udstillere med næsten 1300 Numre, og foruden 18 Personer, som løste Billetter for hele Udstillingstiden, tog 13,074 Personer Adgangskort à 1 Mk. Til en saadan Frekvens var Udstillingslokalet — ti Værelser, deriblandt nogle Sale af betydelig Størrelse — altfor lille og allerede da fremkom Tanken om at opføre en selvstændig Bygning, naar man næste Gang holdt Udstilling. Det var Hensigten, at dette skulde have været i 1848, og Indbydelserne vare allerede udstedte, men Tidsforholdene forhindrede dette. Først i 1852 samledes de Industridrivende næste Gang til en Udstilling, der fik en langt mere omfattende og almindelig Karakter end dens Forgængere. Derved af-

slutter den paa en vis Maade Rækken af Udstillinger i den nævnte Periode og danner tillige Overgangen til en ny.

Gradvis vare Udstillingerne i det her omhandlede Tidsrum voxede frem til et stedse større Omfang. Dette skyldtes væsentlig to Omstændigheder. Den ene var, at selve Udstillingstanken efterhaanden havde faaet Væxt i den almindelige Bevidsthed. I Begyndelsen af den her nævnte Række Udstillinger lød der stadig Klager, fra Komiteerne om, at Udstillingerne kun vare københavnske, og først lidt efter lidt begyndte Provinserne at komme med. Vel havde man allerede i 1811 i Aalborg foranstaltet en provinsiel Udstilling med 17 Udstillere som en Efterklang af de første københavnske, men derefter gik der en rum Tid, før man i Provinserne tænkte enten paa selvstændige Udstillinger eller paa Deltagelse i de københavnske. De første Provinsudstillinger afholdtes i Odense 1837 og 1846, men det er først Nutiden, som ser en talrig Mængde af disse voxe op. Paa samme Maade gik det med Deltagelsen i Hovedstadens Udstillinger. Først Udstillingen i 1852 formaaede at samle Udstillere fra hele Landet i en saadan Mængde, at den med Føje kunde betegnes som en almindelig dansk Industriudstilling. Det er en af Grundene til, at den kan siges at afslutte en Periode samtidig med, at den indleder en ny.

Den anden Aarsag til den Væxt, som Periodens Udstillinger havde og som kulminerede i 1852, var selve Fremgangen i det industrielle Liv. Langsomt og umærkeligt rykker man gennem de forskellige Udstillingskataloger fra 1834 til 1852 frem til Nutiden. Efterhaanden møder man i dem flere og flere af de

Navne og Firmaer, som endnu kendes i vor Industri. Det er Begyndelsen til mange af de Virksomheder, som Nutiden ser blomstre. Der begyndte netop i den nævnte Periode en Bestræbelse for at skabe en hel Række af nye industrielle Virksomheder herhjemme; der var kommet Liv og Bevægelse i de danske Haandværkere og Fabrikanter, og med Glæde greb de Lejligheden til at give en Fremstilling af deres Virksomhed. Derpaa blev Udstillingen i 1852 et Prøvebillede. Det var den første danske Industriudstilling, som paa en fyldigere Maade omfattede hele Landets Industri og gav et Billede af denne. Ogsaa af denne Grund fik den Betydning som staaende paa Skellet mellem to Perioder.

Men dernæst indtraf den ogsaa paa et særligt bevæget Tidspunkt. Der er ovenfor sagt, at der var kommet Liv og Bevægelse blandt danske Haandværkere og Industridrivende. Dette skyldtes naturligvis i første Linje de bevægede Aar 1848—50 og hele den Aand, som derved fremkaldtes i Folket. Men de nævnte Stænder havde desuden deres særegne Grunde, der satte dem i Bevægelse. De befandt sig midt i den store Kamp for Lavenes Ophævelse og Indførelsen af Næringsfrihed. »Merkantilsystemet« var brudt; af Statsfabriker eksisterede saagodtsom ikke andre end den kgl. Porcelænsfabrik, Kronborg Geværfabrik og Usserød Klædefabrik. Tilbage stod derimod endnu Lavs- og Nærings tvangen. Industriforeningen stod i Rækken blandt Næringsfrihedens Forkæmpere; den Udstilling, som den foranstaltede, maatte ganske naturligt betragtes som et af de Vaaben, hvormed der skulde kæmpes for den nye Tingenes Ordning, og betegnende er det da ogsaa, at i

Kantaten, som lød ved Aabningsfesten, hed det til Kong Frederik den Syvende: »Løs, o Drot, de Baand, som Haanden hæmmer.«

Under 6. December 1851 udsendte et af Industriforeningen nedsat Udvalg en Indbydelse til en Udstilling i 1852. Kongen overlod Ridebanen hertil, og Tømmermester J. H. Meyer opførte der »med en her usædvanlig Hurtighed« den 120 Alen lange og 34 Alen brede Træbygning med to halvcirkelformede Tilbygninger paa Siderne, hvortil Professor Hetsch havde givet Tegningen. Der eksisterer endnu Gengivelser af Bygningens Ydre, ligesom denne ogsaa siges i en noget modificeret Skikkelse at skulle fortsætte sin Tilværelse paa Orlogsværftet. Den 5. Avgust aabnede Frederik den Syvende højtidelig Udstillingen, ved hvilken Lejlighed Haandværkersangforeningen bragte ham en Hilsen i en Sang af P. Faber, hvorfra det ovennævnte Citat skriver sig. Aabningstalen blev holdt af Industriforeningens daværende Formand, Konferensraad Ehlers. Der var ialt mødt 756 Udstillere, hvoraf 423 vare bosatte i selve København, og Tilstrømningen af Udstillere var saa livlig, at Katalogen efterhaanden blev forøget med to Tillæg. Udstillingen stod aaben fra den 5. Avgust til den 31. Oktober og var i dette Tidsrum besøgt af 97,697 Personer, foruden 147 Abonnenter og Udstillere, der havde fri Adgang, altsaa af  $7\frac{1}{2}$  Gang saa mange som den tidligere, stærkest besøgte Udstilling, nemlig den i 1844. Besøget gav en Indtægt af 17,111 Rdl. 88 Sk., fra Indenrigsministeriet ydedes der et Tilskud af 3000 Rdl. og fra den Reiersenske Fond af 1000 Rdl., men ikke desto mindre blev der en Underballance af 2221 Rdl. 17 Sk., som Industrifor-

eningen maatte dække. Som sædvanlig, var der med Udstillingen forbundet en Bortlodning, hvilken denne Gang var delt i to Afdelinger, hvoraf den ene indeholdt Gevinster af mere almindelig Interesse, den anden Agerbrugsredskaber o. desl. Der blev afsat henholdsvis 3750 og 423 Lodsedler à 2 Kr., hvilket ligeledes betydelig oversteg, hvad der var naaet ved tidligere Udstillinger. Endelig fortjener det at anføres som et Bevis paa det Snit, Udstillingen havde, at den havde sit eget Blad »Industriudstillings-Tidende«, redigeret af Claudius Rosenhoff og trykt paa en i Udstillingen anbragt Hurtigpresse.

Der hengik atter et langt Tidsrum, inden der paany afholdtes en Udstilling i København. Mange Omstændigheder bidrog hertil. Et stedse voxende Antal af provinsielle Udstillinger gjorde Savnet af en Udstilling i Hovedstaden mindre følelig. Hyppige Opfordringer til Deltagelse i Verdensudstillinger og andre internationale Udstillinger lagde stærkt Beslag fornemmelig paa de større Industridrivende. Og skønt Tanken om Afholdelsen af en almindelig nordisk Udstilling i København allerede kom frem i 1859, er det forklarligt, at naar det ikke lykkedes at realisere den paa dette Tidspunkt, maatte Begivenhederne i 1864 øve en hæmmende Indflydelse. Dertil kom, at en Række svenske Industriudstillinger saavel i Malmø som en almindelig nordisk Udstilling i Stockholm 1866 i særlig Grad henvendte sig ogsaa til danske Udstillere. Disse Forhold kræve en nærmere Undersøgelse, fordi flere af dem ere oplysende for den Udvikling, der her i Landet har fundet Sted paa Udstillingsomraadet, men det bør tillige ikke glemmes, at den projekterede Udstilling i København

havde en Række Hindringer af rent lokal eller, om man vil, tildels personlig Karakter at kæmpe med, som forhalede dens Tilblivelse. Ikke med Urette blev det derfor sagt ved Aabningen af den store nordiske Udstilling i 1872: »Fra 1859 har Udstillingen som en Skystøtte svævet foran vore Industridrivende, der levede i en stadig Uvished om, hvor den vilde nedlade sig. Fra Marmorkirkens smuldrende Minder om fordums Pragtsyge til Kommunehospitalets mægtige, men borgerlige Murstensmasser, fra Gammelholms nydannede Pladser til den lave pilebevoxede Skrænt ved Stadsgraven, har man afvejlende søgt at faa den til at standse«. Kampen førtes den Gang med megen Liden-skab, og selv om Spørgsmaalene nu, 16 Aar efter, ikke tage sig fuldt saa betydningsfulde ud som dengang den stod paa, vil det dog mindes, at foruden Diskussionen om, hvor den københavnske Udstillingsbygning skulde ligge, var det i et langt Tidsrum tillige Spørgsmaalet om, hvorvidt Stockholm eller København først skulde have Æren af en nordisk Udstilling, som satte Sindene i stærk Bevægelse.

Tanken om en nordisk Udstilling ligger allerede forholdsvis langt tilbage i Tiden. I Beretningen om Udstillingen 1844 siger Professor Ursin, efterat have klaget over de hidtil afholdte Udstillingers københavnske Karakter: »Vi ville heller ingenlunde tabe af Sigte Ideen om en almindelig skandinavisk Udstilling. Skønt Rigernes forskellige Toldforhold ville lægge betydelige Hindringer ivejen for at tilvejebringe en saadan, og navnlig den kort efter den danske i Stockholm afholdte Industriudstilling just ikke synes at afgive noget stort Udbytte til en almindelig nordisk, er det dog vist, at

især Sverige ogsaa har en Industri, ingenlunde af ringe Betydning, og at en saadan almindelig skandinavisk Udstilling vilde opvise en stor Mængde Artikler, der kunde tjene til gensidigt Udbytte mellem de af Naturen saa nær forbundne Lande, som derhos ere henviste til forskelligt Erhverv.«

Den første svenske Industriudstilling afholdtes ved privat Initiativ i Begyndelsen af Tyverne. I 1834 og 40 overtog den svenske Industriforening det Hverv at samle og ordne en saadan, og den første af dem overgik i den Grad Forventningerne, at Katalogen talte 2002 Numre. I 1844 afholdtes der paany en Udstilling i Stockholm — noget senere end den danske — og i den Anledning foreslog den senere Stifter af »Bikuben« og »Fremtiden«, Jul. Hellmann, som havde været Inspektør ved den danske Industriudstilling paa Charlottenborg, Industriforeningen at sende en Mand til Stockholm for at gøre sig bekendt med Sverigs industrielle Forhold og for om muligt at knytte en Forbindelse mellem danske og svenske Industridrivende, hvorved der vistnok nærmest tænktes paa Muligheden af en skandinavisk Handels- og Toldforbindelse. Hellmann rejste selv derop, forsynet med en Skrivelse fra den københavnske Industriforening til den stockholmske Sløjdforening, men han fandt hverken Modtagelsen hos denne eller Forholdene i det Hele saadanne, at han mente at kunne udrette Noget, hvad Ursin i den anførte Udtalelse ogsaa hentydede til.

Tanken om en Samvirken blev dog ikke opgivet. I Juli 1847, da der atter var Industriudstilling i Stockholm, rejste Hellmann paany derop med Ærinde fra Industriforeningen, skønt han forud følte sig overbevist

om det lidet frugtbringende i hans Rejse. Han fik denne Overbevisning bestyrket. Hverken Udstillingen eller den tilbageværende Skygge af den Tids svenske Sløjdforening havde bedret sig i Mellemtiden.

Endda holdt man fast ved Tanken, som naturlig var under Tidens stærke skandinaviske Sympathier og med den stadigt forøgede Vexelvirkning mellem Landene. Da Forslaget kom frem om en Industriudstilling i København i 1859, udtaltes det udtrykkelig, at denne nu burde være nordisk. Det blev dog ikke Danmark, som først kom til at realisere denne Tanke. Udstillingen i 1859 blev ikke til Noget, og den første nordiske Udstilling afholdtes i Malmø i 1861 fra 1. til 15. September. Den Ære undte man dog gerne Malmø; man fandt det endog ret naturligt, at denne By efter sin Beliggenhed blev det første Mødested, og der mødte 144 danske Deltagere i den egentlige Industriudstilling, medens der kun var 133 svenske. Endnu engang fik Malmø Æren, inden Turen kom til nogen af de to Hovedstæder, nemlig i 1865, men da var Resultatet ringere. Af 449 Udstillere vare kun 127 danske, og disse optraadte saa beskedent, at Komiteen af de 150 Rdl., som vare stillede til dens Raadighed, ikke havde »anset det for nødvendigt« at bruge mere end 85 Rdl. 2 Sk. Men Forklaringen ligger nær. Der var til det følgende Aar bebudet en skandinavisk Udstilling i Stockholm, og samtidigt agiteredes der meget ivrigt for at lave en Konkurrent til den i København. De danske Udstillere havde saaledes Udsigt til mindst en, maaske to Udstillinger i 1866. Intet Under altsaa, at de ikke interesserede sig særlig for en Udstilling i Malmø 1865. Det blev Stockholm, som gik af med Sejren; den

nordiske Udstilling der i 1866 fandt en saadan Tilslutning, at det oprindelige Areal maatte udvides til det dobbelte, og af dens 123,000 svenske Kvadratfod Gulvflade fik Danmark 20,000 Kvadratfod (17,000 danske) til sine 421 Udstillingsnumre. For Fuldstændigheds Skyld bør det endnu tilføjes, at atter i 1881 afholdtes der i Malmø en skandinavisk Udstilling. Ikke uden Besvær kom de danske Industridrivende til at deltage ved denne Lejlighed, men da dette først var ordnet, fik Danmark en meget smuk Repræsentation. Der mødte 229 danske Udstillere og ikke i den Grad udelukkende fra København som ved tidligere Lejligheder i Malmø; til deres Deltagelse bevilgede Regeringen 10,000 Kr.

Næste Gang, København fik en Udstilling, blev altsaa først i 1872. Havde Vejen været lang og besværlig, blev Resultatet til Gengæld saa meget desto mere tilfredsstillende. Udstillingen blev ikke blot den største og righoldigste, som Norden endnu havde set, den blev tillige den smukkeste og endelig ogsaa den, der satte de varigste Frugter. Indtrykket af denne Udstilling er sikkert endnu saa levende, at der ikke behøves særlig at dvæles herved, men nogle positive Data til Bestyrkelse for denne Dom bør dog anføres.

Udstillingen aabnedes den 13. Juni med Ploug og Gades prægtige Kantate: »Velkommen til Arbejdets Kappelstrid«, og stod ialt aaben i 138 Dage, i hvilket Tidsrum den modtog 511,137 enkelte Besøg, hvorhos der løstes 5462 Abonnementskort. Den samlede Indtægt af Besøget var 200,986 Rdl. 3 Mk. 3 Sk. Den var oprindelig beregnet paa at have et Areal af 2 Tdr. Land, men dette maatte efterhaanden udvides til at omfatte 6 Tdr. Land, og Udstillernes Antal udgjorde 3673,

hvoraf 325 i Kunstafdelingen, idet denne Udstilling første Gang medtog Kunsten som en ligeberettiget Faktor. Af de 3348 Udstillere i Industriafdelingen vare 2120 fra Danmark, 765 fra Sverig, 437 fra Norge og 26 fra Udlandet. Det var ikke blot det absolut største Antal danske Udstillere, der nogensinde havde givet Møde, 4 $\frac{1}{2}$  Gange flere end i 1852, men ingensinde havde Deltagelsen fra Provinserne været saa stor; der var mødt 1101 Udstillere fra Kobenhavn, 1019 fra det øvrige Danmark.

Hvad Udstillingens Arrangement angik, vil det endnu mindes, hvilken fortræffelig Virkning, der frembragtes af den permanente Bygnings 6600 Kvadratalen store, glasdækkede Midtersal, baaren af de næsten 30 Alen høje slanke Piller og med de aabne Buer ind til Gallerierne, som omgav den i tre Etager. Ogsaa det Bygningen omgivende Terræn paa begge Sider af Stadsgraven, med dets mange forskelligartede Bygninger bidrog til at forøge Virkningen. Endelig var ogsaa Udstillingens pekuniære Resultat meget tilfredsstillende. Staten havde givet et Bidrag af 15,000 Rdl., det Reiersenske Fond af 5000 Rdl. og det Classenske Fideikommiss af 2000 Rdl., hvorhos Københavns Kommune havde ydet et Bidrag af 30,000 Rdl. til den permanente Bygnings Opførelse. Den samlede Indtægt var 249,061 Rdl. 27 Sk., medens Udgiften var 171,724 Rdl. 61 Sk., saa at Udstillingen gav et Overskud af 77,336 Kr. 62 Sk.

For den store Deltagelse i Udstillingen og dens hele vellykkede Karakter kan der ogsaa i dette Tilfælde findes nærliggende Grunde. Der laa et passende langt Tidsrum mellem den og dens Forgængere, og netop i

dette var der foregaaet en betydningsfuld Udvikling. Befolkningens Tilvæxt og de opgaaende Konjunkturer bidrog i Begyndelsen af Halvfjerdserne i Forening med de forøgede Kommunikationsmidler og den hele lettere Forbindelse med Udlandet til for Industriens Vedkommende at bringe os med ind i Nutidens Udvikling. Idet man betoner Naturvidenskabernes Fremskridt som et Grundlag for denne, kan den i store Træk angives dels som en Række Forandringer i Arbejdets Karakter, bestaaende i dets Deling, Indførelsen af Maskiner, nye forbedrede Arbejdsmethoder og Arbejdsredskaber, dels i Opdagelsen af hidtil ukendte Produkter og derved fremkaldte nye Industrigrene. Og dertil kom endvidere en i politisk Henseende endnu nogenlunde rolig Tid, og en af Næringsfriheden begunstiget Lyst til at anvende Kapital i Industriens Tjeneste, som lagde sig for Dagen dels gennem Oprettelsen af Aktieselskaber, dels i en Mængde private Foretagender hele Landet over.

Det pekuniære Udbytte var imidlertid ikke Udstillingens eneste Resultat, om det end havde en væsentlig Andel i de blivende Følger, som den fik.

Den ene af disse var Erhvervelsen af Udstillingsbygningen for Industriforeningen. Denne Forening havde sat Alt, hvad den ejede og havde, ind paa Udstillingen og havde endog solgt sin hidtilværende Ejendom, Peschiers Gaard ved Holmens Kanal, til Landmandsbanken for at kunne skaffe sig disponibel Kapital. Den kom nu ogsaa til at nyde godt af Udstillingens Overskud og blev derved istand til efter en Række vidtløftige og besværlige Forhandlinger i 1879 at erhverve sig den nævnte Ejendom, i hvilken den derefter har skabt sig et hensigtsmæssigt og smukt Lokale. Ved yderligere

Tilbygninger og Omdannelser har den endvidere der erholdt smukke Forevisnings- og Foredragslokaler og har opnaaet at gøre Bygningen til et saa værdifuldt Aktiv, at den for Øjeblikket er bogført med 1,119,000 Kr. og giver Foreningen et Overskud af 33,100 Kr., hvorved denne altsaa yderligere er istand til at virke i Industriens Tjeneste.

Det var Hensigten, at den Bygning, som opførtes til Udstillingen i 1872, foruden at huse Industriforeningen ogsaa skulde være et Hjem for en stor paatænkt teknisk Skole. Det tidligere omtalte i 1844 oprettede »Tekniske Institut« havde i 1868 faaet en Konkurrent i »Den nye Haandværkerskole«, som søgte at gennemføre mere moderne Ideer paa Haandværkerundervisningens Omraade. Tanken om en Sammenslutning af begge disse Anstalter til en stor, tidssvarende, med rigelige Pengebidrag udrustet Haandværkerskole havde allerede længe staaet paa Dagsordenen. Det lykkedes at realisere den fire Aar efter Udstillingens Afholdelse ved Oprettelsen af »Det tekniske Selskabs Skole« i 1876, og ligesom Skolen umiddelbart kan betegnes som et Resultat af Udstillingen i 1872, saaledes havde denne ogsaa ved sit pekuniære Resultat indirekte Indflydelse derpaa. Ved den heldige økonomiske Situation, hvori Industriforeningen var kommen, saa denne sig istand til strax at yde den nye Skole et aarligt Tilskud af 6000 Kr. I Begyndelsen havde den ny oprettede Skole ogsaa Lokaler i Udstillingsbygningen, men disse kunde snart ikke rumme den, og i 1881 tog den sin egen selvstændige Skolebygning i Brug.

Den Periode, der fulgte efter Udstillingen 1872, har ikke været saa gunstig for Industriens Udvikling

som den foregaaende. Den politiske Tilstand kan have haft sin Andel heri, den økonomiske har ganske sikkert haft det. De industridrivende Aktieselskabers Antal tog efterhaanden af, og for mange af de bestaaende fandt der en lignende Aftagen Sted i Udbyttet. De vanskelige Forhold mellem Arbejdere og Arbejdsgivere, som ofte fik deres Udslag i betydelige Striker, bidrog deres til at hæmme Virkelysten. Paa Udstillingsomraadet er det navnlig Planløsheden, som er betegnende for dette Tidsrum. Den ytrer sig ikke mindre ved vor Deltagelse i fremmede Udstillinger end ved vore egne, talrige provinsielle Udstillinger, og det er maaske den, som er karakteristisk for Tilstanden i vor Industri fra 1872 og op til den nuværende Periode. Enhver gaar sine egne Veje, og et planmæssig samlet Arbejde mod et fælles Maal savnes.

Det er derfor i saa Henseende ret lærerigt at betragte Forholdet til Udstillingerne baade de fremmede og vore egne. Dette tager imidlertid sin Begyndelse allerede længe før 1872, om end navnlig de sidstnævntes frodige Væxt først skriver sig fra Treserne. Derfor bliver Resultatet ligefuldt det samme.

Danmarks Deltagelse i de egentlige Verdensudstillinger fremgaar af følgende Oversigt (Tallene gælde kun Industriafdelingerne):

|            |       |     |             |     |              |
|------------|-------|-----|-------------|-----|--------------|
| London     | 1851: | 43  | Udstillere, | 15  | Belønninger, |
| Paris      | 1855: | 91  | —           | 55  | —            |
| London     | 1862: | 156 | —           | 74  | —            |
| Paris      | 1867: | 266 | —           | 126 | —            |
| Wien       | 1873: | 394 | —           | 300 | —            |
| Filadelfia | 1876: | 57  | —           | 25  | —            |
| Paris      | 1878: | 298 | —           | 268 | —            |

Herefter er der altsaa i det Hele en stadig Fremgang i Danmarks Deltagelse i Verdensudstillingerne,

ikke mindre end i det Udbytte, de danske Industri-drivende have hjembragt fra disse. Noget anderledes ser Forholdet ud, naar det betragtes paa nært Hold.

At man i Begyndelsen, da de internationale Udstillinger fremkom, famlede sig frem og ikke ret vidste, hvorledes man skulde forholde sig overfor dem, er forklarligt. Tanken om, at Danmark skulde være med ved disse Lejligheder, vakte endog delvis Modsigelse. Dernæst savnedes der stærkt i Begyndelsen Blik for, hvorledes Danmark burde optræde, og da dette efterhaanden gik op for den almindelige Bevidsthed, var dels Udstillingernes Antal voxet saa stærkt, dels havde den almindelige evropæiske »Udstillingstræthed« i den Grad grebet om sig ogsaa hos os, at man forlangte meget betydelige Tilskud fra Staten, for at deltage. Der var endog Verdensudstillinger, ved hvilke det en Tid saa ud som om Danmark skulde udeblive, og næsten til alle Tider har der været klaget over den lidet iøjnefaldende og fyldestgørende Maade, hvorpaa Danmark optraadte. Nogle Exempler ville bedst vise, hvorledes Forholdet i saa Henseende stillede sig.

Til Udstillingen i London 1851 bidrog Staten med 3600 Rdl. men Udgiften beløb sig til 8928 Rdl. — hvoraf dog 5000 Rdl. anvendtes til Rejseunderstøttelser — og Underskuddet maatte dækkes af det Reiersenske Fond med 3300 Rdl. og af Industriforeningen med 2000 Rdl.

Da Udstillingen i Paris 1855 bebudedes, henvendte Industriforeningen sig Aaret iforvejen med et Andragende til Indenrigsministeriet om en Bevilling af 10,000 Rdl. til Danmarks Deltagelse, men herpaa kunde Mini-

steriet ikke indlade sig, og Komiteen fik kun 2500 Rdl. som Statstilskud, medens Ministeriet dog uddelte 3000 Rdl. i Rejseunderstøttelser.

Til Udstillingen i London 1862 udgjorde Bidraget næsten 20,000 Rdl. Da der paa ny stævnedes til en Udstilling i Paris 1867, blev der allerede i 1865 for Danmarks Vedkommende nedsat en Regeringskomité, som imidlertid opløste sig igen, da den ikke kunde faa den Bevilling paa 27,000 Rdl., som den ansaa for nødvendig. Rigsdagen havde nemlig nedsat Beløbet til 12,000 Rdl., og Deltagelsen tilvejebragtes først, da ved Samvirken af Industriforeningen, nogle større Godsejere og flere private Industridrivende de manglende 15,000 Rdl. skaffedes. Statens Bidrag blev dog 15,933 Rdl. 3 Mk. 12 Sk. og man fik omtrent ligesaa meget, 15,785 Rdl., fra privat Side, men Udgiften voxede ogsaa op til 32,711 Rdl., og endda uddeltes der ikke noget heraf i Rejseunderstøttelse.

Til Deltagelse i Verdensudstillingen i Wien 1873 modtog den danske Komité »i den ellefte Time« 15,000 Rdl., hvorhos Industriforeningen gav 2000 Rdl., men endda gav Udstillingen Underballance, og den samlede Sum, som maatte tilskydes af offentlige Institutioner og Private, var 19,790 Rdl., men der klagedes over Maaden, hvorpaa der var udstillet, og Grunden hertil angaves at være »Knapheden af Pengemidler«.

Til Verdensudstillingen i Filadelfia 1876 viste Staten sig beredvilligere. Den gav strax 40,000 Kr., men nu var det de Industridrivende, som holdt sig tilbage. Der meldte sig kun 78 Deltagere, af hvilke endog 21 senere trak sig tilbage. De fik rigelig Plads at raade over, idet der i Hovedbygningen gaves dem

ca. 2800 Kvadratfod, i Landbrugshallen ca. 700 Kvadratfod og i Kunsthallen ca. 800 Kvadratfod. I en anden Retning fik Udstillingen Betydning, nemlig ved det forholdsvis betydelige Beløb, som uddeltes af Rejseunderstøttelser for Danske, og endda kunde Komiteen efter endt Opgørelse tilbagebetale Statskassen 1414 Kr.

Da der næste Gang skulde være Verdensudstilling, nemlig i Paris 1878, havde Indenrigsministeren foreslaaet en Bevilling hertil af 50,000 Kr. Da indkom der i Januar 1877 en Adresse til Indenrigsministeriet, hvori 347 Underskrivere, deraf 289 fra København, stillede et Statsbidrag af 250,000 Kr. som Betingelse for deres Deltagelse i Udstillingen. Dette Resultat kunde imidlertid ikke naas, og det saa derefter en Tid ud som om Danmark slet ikke skulde blive repræsenteret, men da det efterhaanden lykkedes at føre Statens Bidrag op til 125,000 Kr., hvoraf 25,000 Kr. til Kunstafdelingen — og hertil kom senere for Landbrugets Vedkommende yderligere 10,000 Kr. — blev der ved Initiativ af Grosserersocietetet dannet en Komité. Denne bestod af Delegerede fra den nævnte Komité i Forening med saadanne fra Industriforeningen, Kunstakademiet og Landhusholdningsselskabet. Deltagelsen var større end nogensinde før, idet der, Kunst og Husflid medregnede, mødte 437 danske Udstillere, men Maaden, hvorpaa Danmark som Helhed fremtraadte, vakte ingenlunde Tilfredshed.

Danmarks Deltagelse i de internationale Udstillinger er ikke hermed udtømt. Til enkelte af de mindre af disse, der have haft specielle Formaal, har der navnlig tidligere fundet en Deltagelse Sted fra dansk Side, der har givet meget tilfredsstillende Resultater. Der tænkes herved navnlig paa Udstillingen i Amsterdam i

1869 og Udstillingen for Sundhedspleje og Redningsvæsen i Brüssel 1876. Til begge disse var det overkommeligt at tilvejebringe en fyldig dansk Repræsentation, og i begge Tilfælde høstede der megen Ære derved. Senere har der rundt om i Evropa og navnlig i England fundet en Række af Fagudstillinger Sted, men danske Udstillere have kun enkeltvis og ikke som en samlet Helhed deltaget i disse. Den eneste Gang, der blev Tale om at forsøge en samlet Optræden, nemlig til Udstillingen af Opfindelser i London 1885, stillede den nedsatte Komité strax Fordring om at faa et anseligt Pengebeløb bevilget, og da Ministeren ikke troede at kunne tilvejebringe dette, opløste Komiteen sig uden at have foretaget videre Skridt.

Danmarks Fremtræden paa Verdensudstillingerne har, som man vil se, i Virkeligheden været adskillig mindre tilfredsstillende end Tallene synes at angive. Man har svajet frem og tilbage, man har villet være med og har dog ikke ret turdet, man har forstaaet, at skulde der gøres Noget, maatte der ofres Penge, mange Penge, men man har ikke ret kunnet bekvemme sig hertil. Resultatet er da blevet, at Danmark kun saa som saa har gjort Lykke paa Verdensudstillingerne. Man er gaaet forbi os med en lille høflig Bemærkning om »Thorvaldsens Fædreland«, men har forøvrigt ikke lagt synderlig Mærke til, hvad vi kunde præstere. Af og til er der blevet gjort et lille Forsøg paa at etablere en Export paa Basis af Udstillingerne, som f. Ex. ved the Danish Art Gallery i London, men Forsøget mislykkedes. Enkelte danske Udstillere kunne have haft Held med sig paa de store Udstillinger og gennem disse skabt sig et Verdensmarked for deres Industri, men de

kunne tælles. Maaske ligger Grunden Noget i, at Verdensudstillingerne ere for store, vi kunne ikke magte dem. En anden Grund kan søges i, at vi have forholdsvis faa Ting, med hvilke vi kunne paakalde det store Publikums Interesse. Men hvor stor Vægt der end maa tillægges disse Momenter, særlig det sidste, bør det dog ikke overses, at ogsaa vor Mangel paa en resolut, planmæssig Optraeden overfor de internationale Udstillinger har sin Andel i det utilfredsstillende Resultat. Sverig kunde i saa Henseende tjene os til Forbillede.

Skulde man pege paa et Resultat af de nævnte Udstillinger, maatte det være den Lejlighed, der ved disse er bleven givet danske Industridrivende og Haandværkere til at aflægge Besøg ved dem. Hvilken Betydning dette har, behøver vel ikke nærmere at udvikles, og den er ogsaa næsten ved enhver af de store Udstillinger bleven erkendt og har givet Anledning til Uddelingen af ikke ubetydelige Beløb til Rejseunderstøttelser saavel som til Organisationen af særlige Tog. Til Udstillingen i London 1851 uddeltes der 5000 Rdl. i Rejseunderstøttelser; til Udstillingen i Paris 1855 kunde Industriforeningen fra Indenrigsministeriet uddele 3000 Rdl. Udstillingen i London 1862 fremkaldte de første Arbejdertog, idet Orlogsskibet »Hekla« blev benyttet til to saadanne Rejser til London. Baade ved Udstillingerne i Paris 1867 og Wien 1873 bevilgede Regeringen Rejseunderstøttelser, og desuden blev der til begge disse foranstaltet Arbejdertog ved Initiativ af »Arbejderforeningen af 1860«. Da Verdensudstillingen i Filadelfia 1876 forberedtes, gjorde Industriforeningen allerede i 1874 opmærksom paa det Ønskelige i, at der gaves

dygtige Industridrivende Lejlighed til at besøge Udstillingen, og Foreningen bevilgede senere 8000 Kr. til Stipendier, medens Udstillingskomiteen gav lige saa meget, for hvilket Beløb der uddeltes 19 Rejsestipendier. Til Verdensudstillingen i Paris blev der neppe bevilget særlige Rejsestipendier udover, hvad det Reiersenske Fond — der ogsaa havde ydet sin Medvirkning ved de tidligere Lejligheder — udgav, men senere er Tanken om at arrangere Fællestog til de internationale Udstillinger bleven optagen af den i 1882 stiftede Rejsestipendieforening for Haandværkere og Industridrivende, som har arrangeret et Par saadanne: til Udstillingen i Antwerpen 1885 og til Udstillingerne i Newcastle og Manchester i Sommeren 1887.

Ser man med Utilfredshed paa Resultatet af Danmarks Deltagelse i de internationale Udstillinger, kan man heller ikke med ublandet Tilfredshed se paa det Udbytte, som det næsten stadig voxende Antal af provinsielle Udstillinger har givet. Aar efter Aar har der været afholdt en Række saadanne for ikke at tale om den Deltagelse, de Industridrivende have vist ved Landbrugs- og andre Specialudstillinger eller ved Møder. En Oversigt over de provinsielle Udstillinger, der i egentlig Forstand kunne siges at være Industriudstillinger, giver omtrent følgende Resultat.

#### Sjælland.

|                                 |                                  |
|---------------------------------|----------------------------------|
| Helsingør 1872, 1875. 1883.     | Præstø 1860, 1862, 1863, 1872.   |
| Hillergød 1884.                 | Ringsted 1876.                   |
| Holbæk 1871.                    | Skelskør 1863.                   |
| Kallundborg 1876.               | Slagelse 1862, 1866, 1871, 1877, |
| Korsør 1884.                    | 1885                             |
| Køge 1863.                      | Sorø 1863, 1887.                 |
| Nestved 1863, 1868, 1874. 1882. | Stege 1865.                      |

## Bornholm.

Rønne 1881.

Nexø 1885.

## Lolland-Falster.

Nakskov 1854, 1868, 1871, 1883.

## Fyn.

Bogense 1886.

Odense 1837, 1846, 1858,

Faaborg 1862.

1885.

Middelfart 1882.

Svendborg 1863.

## Jylland.

Aalborg 1811, 1859, 1862,  
1872, 1874.

Horsens 1863.

Kolding 1874.

Aarhus 1861, 1876

Randers 1863, 1874

Frederikshavn 1862, 1885.

Skanderborg 1872.

Hjørring 1878.

Viborg 1862, 1887.

Holstebro 1871.

## Island.

Reykjavik 1883.

Der er i denne Fortegnelse medtaget en Mængde Ubetydeligheder af Udstillinger, men det vilde være fejlagtigt at tro, at der ikke ogsaa skulde være nogle af disse, som havde større Betydning. For ikke at komme for meget ind paa Detailler, skal der kun anføres nogle enkelte af dem. I Aalborg havde Udstillingen i 1859 et Antal af 185 Udstillere med 1813 Numre. »Den almindelige danske Industri- og landøkonomiske Udstilling«, som afholdtes i Nakskov 1868, havde ca. 400 Deltagere — hvoraf 131 fra København. Endvidere kan fremhæves den betydelige Fremgang, de fynske Udstillinger i Odense have vist. Udstillingen i Maj 1846 havde 143 Udstillere, hvoraf det fremhæves, at ikke engang Halvdelen vare fra København. I 1858 afholdtes der atter en Udstilling, hvis 339 Udstillere samtlige vare fra Fyn, og noget Lignende gælder om den i 1885 afholdte Udstilling med dens 1114 Numre, hvoraf 288 omfatte Husflidsarbejder. Det var ligeledes en meget

anselig Udstilling, som i Sommeren 1876 under Navn af »den første almindelige jydsk Udstilling« afholdtes i Aarhus og som talte 1076 Udstillere, og havde en særlig Afdeling for Skolemateriel.

Spørger man, hvad Resultat derimod den øvrige Mængde af provinsielle Udstillinger har haft, staar man noget tvivlende. Det er sikkert, at Haandværks- og Fabriksdrift ere gaaede frem i Provinserne, og der var god Grund til ved passende Lejligheder indenfor et større eller mindre Distrikt at give en samlet Fremstilling af, hvad der præsteredes. Staten har i dette Tilfælde ikke været karrig, men har beredvillig ydet Bidrag til adskillige af disse Udstillinger; lokale Institutioner ligesaa. Havde man altsaa søgt nogenlunde planmæssigt at faa virkelige Fremstillinger af de paagældende Egnes Industri, vilde Opmærksomheden derved kunne være bleven vakt for Meget, som i Tidens Løb havde kunnet udvikles. Særlig kan det maaske fremhæves, at man derigennem kunde have ophjulpet lokale Industrier af ejendommelig Art og derved tilvejebragt Elementer ogsaa i Provinserne til den selvstændige nationale Industri, som man vil bygge Fremtiden paa. Nu kan man — med al Anerkendelse af, hvad Dygtigt og Godt der naturligvis ogsaa er kommen frem — ikke værge sig for Indtrykket af, at adskillige af disse provinsielle Udstillinger have set Lyset af en vis Lyst paa de paagældende Steder til ogsaa at »lave Udstilling«. Man maa derfor beklage den skønne Tid, som er gaaet ubenyttet hen.

Den Tid, der er forløben, har nemlig bragt en bestemt Bevægelse frem i flere af de Lande, som ligge os nærmest. Særlig gælder dette om Tyskland, men for-

ovrigt ogsaa om Sverig. For Lande med Storindustri har Exporten altid spillet en betydelig Rolle; for Frankrig gælder dette tillige om dets Kunstindustri. Det er Forsøget paa ved Hjælp af Kunstindustrien at aabne sig nye Afsætningsomraader udenfor Landet selv, der betegner den nuværende Periode, navnlig i Tyskland. Den støttes af to Retninger i dette Lands moderne Industri. Den ene af disse gaar ud paa en omfattende, næsten fabrikmæssig Tilvirkning af kunstindustrielle Genstande: Møbler, Elektroplet, Cuivre poli, Majolika, Fajancer, Stentøj, Lædervarer osv. Enhver ved, hvorledes ogsaa vort Marked er oversvømmet med disse Frembringelser. Den anden gaar ud paa en Ophjælpning af de lokale Industrier, som have haft deres Sæde i Landets forskellige Egne, Kunstfliden i Ordets virkelige Forstand, med det Formaal at skabe noget ejendommeligt Nationalt, tilpasset efter Nutidens Behov, der ved sin Særegenhed kunde vinde Indgang ogsaa udenfor Landets Omraade. »Bondesyning« af forskellig Slags og andre textile Frembringelser ere de mest bekendte Arter af denne Virksomhed, hvortil ogsaa Træskærerarbejder, huslige Lervarefrembringelser o. Lign. høre. Vil man have et nærliggende Exempel paa, hvad der kan udrettes ved en Virksomhed af denne Art, ville danske Læsere have nærmere ved at hente det fra Sverig end fra Tyskland. Den betydelige Textiludstilling af genfødt skaansk Bondeindustri, som i Sommeren 1886 afholdtes i København, kan tjene som et saadant Exempel.

Ad denne Vej er det, at Tyskland i den forløbne Periode er skredet frem, naturligvis støttet af hele sin mægtige Position og med de mangfoldige Frembringelser af dets Storindustri som en anden betydningsfuld Fak-

tor i Udførselen. Paa denne Vej er ogsaa Sverig slaaet ind, om med Held kan endnu ikke siges. Det var derfor, at der i Halvfjerdserne afholdtes en Specialudstilling af svenske Produkter i Buenos Ayres; det er denne Bestræbelse, som har fremkaldt Oprettelsen af »Svenska Exportföreningen«, der har taget Initiativet til Sverigs Deltagelse i den nordiske Udstilling. Det er ogsaa i denne Retning, vi bør forsøge os, men det forberedende Arbejde hertil er endnu ikke gjort.

Det snævre Afsætningsomraade gør paa mange Maader sin Indflydelse gældende. Danske Boghandlere ville kunne fortælle, hvorledes de vilde være stillede, naar de ikke havde Norge til Opland. Betydningen af at faa Omraadet for Afsætningen udvidet til Verdensmarkedet er netop størst, jo snævrere Landets egne Grænser ere. Det gælder da om at tilvirke saadanne Genstande, som kunne ventes at ville erobre sig en Plads i det udenlandske Salg. Naar man ikke har flere Betingelser for en stor Fabrikdrift end Danmark har, vilde det være urimeligt at vente, at denne Erobring skulde kunne ske med Storindustriens Frembringelser. Erfaringen viser da hen til at følge den anden af de Veje, som føre til de udenlandske Markeder: gennem ejendommelige og selvstændige Frembringelser som Regel af kunstnerisk Natur at byde en Vare, som ingen Anden frembringer og som formaar at vække Købernes Lyst og Interesse. Dansk bayersk Øl og dansk Terrakotta vilde næppe i saa stort Omfang som Tilfældet er have vundet Afsætning i Udlandet, hvis de ikke frembed hver paa sin Vis saadanne Ejendommeligheder. Exemplerne fra Udlandet ikke mindre end vor egen

Erfaring vise os, at den her angivne Vej er den, som vor Produktion for en stor Del bør følge i Fremtiden.

Da de danske Industriudstillinger i Aarhundredets første Tid tog deres Begyndelse, stillede man Landets Industri den Opgave saavidt muligt at forsyne det med Alt, hvad det behøvede. Nu, da en stor Udstilling formentlig afslutter Rækken af disse i dette Aarhundrede, kunde man fristes til at formulere Opgaven saaledes, at Landets Industri saa meget som muligt skal have sin Opmærksomhed henvendt paa Udlandet. Udstillingerne 1810—1815 fik deres Præg af den forstnævnte Betragtningssmaade. Udstillingen 1888 bør bære Præget af den sidstnævnte.

Naar man derfor vil undersøge de indre Betingelser for denne Udstilling, vil dette i det Væsentlige blive et Spørgsmaal om, hvor vidt Udviklingen er gaaet i det Spor, som her er angivet. Først maa man have den Industri, hvorpaa Exporten skal bygges, derpaa kommer denne selv. Udstillingen vil næppe faa Lejlighed til at vise os noget overvældende Antal danske Industrifrembringelser, som i større Mængder udføres til Udlandet. Man maa allerede være glad, naar den kan opvise rigelige Exempler paa, at der er et Grundlag for en saadan Export. Eller det er maaske rettest at være beskedn og nøjes med at finde de Spor, som pege paa, at Bevægelsen nu virkelig gaar i den her angivne Retning.

Og saadanne Spor ville kunne findes. De 16 Aar, der ere forløbne siden den foregaaende Udstilling, ere en tilstrækkelig Afstand til, at der kan erhverves et Overblik. Man vil nok faa et Indtryk af, at Tiden ikke er bleven benyttet som den kunde og burde være bleven, at man ikke har samlet sig om en bestemt planmæssig

Fremskriden i den betegnede Retning, men man vil ogsaa faa at se, at helt uden Begyndelser staa vi dog ikke. Der skal da her mindes om, hvorledes Spørgsmaalet om Industrimuseer har været fremme i det forløbne Tidsrum lige siden 1872, og at dette Spørgsmaal nu forsaavidt nærmer sig sin Løsning, som der ved det i 1885 oprettede Ny Carlsberg Museumslegat er tilvejebragt en Kapital, for hvilken allerede et ikke ringe Antal Genstande ere indkøbte. Endvidere maa det ikke glemmes, at de to Udstillinger, København har set siden 1872, begge have fremmet denne Bevægelse. Den ene af disse var den Udstilling af ældre kunstindustrielle Genstande, som Industriforeningen og »Fremtiden« i Forening afholdt i Sommeren 1879 og som direkte har ført til Oprettelsen af »Dansk Folkemuseum«. Den anden var en den paafølgende Aar af Industriforeningen alene foranstaltet Udstilling af moderne kunstindustrielle Frembringelser — fra 1848 til Nutiden — hvormed den tog Udstillingsbygningen i Brug. Dernæst kan der peges paa den Virksomhed, som i denne Retning udfoldes af »det tekniske Selskabs Skole«, navnlig ved den i 1879 paabegyndte Udsættelse af aarlige kunstindustrielle Prisopgaver, samt den beslægtede Virksomhed, der udfoldes af den i 1875 oprettede »Tegneskole for Kvinder«. Endvidere kan henvises til Industriforeningens Bestræbelser i samme Retning ved den i 1885 paabegyndte Udgivelse af »Tidsskrift for Kunstindustri«. Og endelig staar Udstillingen selv som et væsentligt Led i denne Udvikling. Udgangspunktet for dens Oprettelse var netop Tanken om at frembringe en stærk kunstindustriel Strømning her i Landet. Paa denne Basis blev Tanken

om Udstillingen første Gang fremsat for fire Aar siden, og med den som Udgangspunkt ere ogsaa de fremmede Nationer blevne indbudte til at tage Plads i dens Hovedhal for der at vise et Udvalg af deres bedste kunstindustrielle Frembringelser.

Udstillingen kan altsaa give Svar paa Spørgsmaalet om dens Berettigelse ved at pege paa, at den er kaldt frem som et Forsøg paa at samle og organisere den danske Kunstindustri. Derfor er ogsaa den Hal, som er bestemt for denne Industri, dens Hovedbygning. Der vil den da samle ikke blot, hvad Hovedstaden, men hvad hele Landet paa dette Omraade er istand til at præstere for at sammenligne det med, hvad andre Nationer formaa at frembringe. Uheldigvis vil denne Sammenligning ikke blive saa fuldstændig som man kunde ønske, idet ikke alle de Tilkaldte have kunnet give Møde, og særlig gælder dette om Tyskland og Østerrig-Ungarn. Disse to Landes Udeblivelse med en samlet Repræsentation for deres Kunstindustri er saa meget beklageligere, som der her maaske netop var mest Belæring at vente. Det er klart, at det er vanskeligere som Forbillede at benytte et Land som f. Ex. Frankrig, der har en mangeaarig, rig Udvikling bag sig, og hvis Frembringelser paa dette Omraade har haft hele Verden til Købere. Netop fordi den tyske og tildels ogsaa den østerrigske Kunstindustri i deres nuværende Skikkelse er af tildels ny Oprindelse, og fordi den Kamp, de have maattet føre for deres Udvikling, ligger saa nær, vilde der maaske hos dem fornemmelig have kunnet hentes Belæring for vore hjemlige Værksteder.

Ved at fremhæve Udstillingens Forhold til den kunstindustrielle Bevægelse i Nutiden, er der peget paa

en af de Ejendommeligheder, som udgøre dens indre Betingelser. Der kunde endnu fremhæves forskellige andre. De siden 1872 forløbne Aar have paa mange Maader draget os med ind i Nutidens Strømninger, og vi paavirkes nu af disse i en ganske anden Grad end Tilfældet tidligere har været. Følgerne heraf ville ikke undlade at vise sig paa Udstillingen. Særlig ville de ganske sikkert fremtræde i de Smagsretninger, som der ville gøre sig gældende. For at tage et Exempel, vil Møbelsnedkeriet der vistnok fremtræde i Former, der ere ikke lidet forskellige fra de, hvori det optraadte i 1872. Der er her indtraadt et Omslag i Fordringerne, fremkaldt af de udenlandske Paavirkninger, hvis Indflydelse det vil være interessant at kunne studere saavel paa dette som paa andre Omraader.

Dernæst have de forløbne 16 Aar bragt os en fortsat, betydelig Udvikling paa Haandværkerundervisningens Omraade. Aar efter Aar have de tekniske Skoler Landet rundt udviklet sig mere og mere, have faaet betydelige Tilskud og have ligeledes med Statens Hjælp kunnet opføre sig hensigtsmæssige selvstændige Skolebygninger. Og skønt der ikke finder nogen egentlig Organisation Sted paa dette Omraade, har deres Forhold til »det tekniske Selskabs Skole« i København dog været af en saadan Beskaffenhed, at denne har maattet kunne øve Indflydelse paa deres Fremgang. Paa Udstillingen i Odense 1885 gjordes der Forsøg paa at faa en omfattende Udstilling af de nævnte Skolers Elevarbejder tilvejebragt, men Hovedstaden har endnu ikke haft en saadan, og overfor den samlede Fremgang for disse Anstalter, som Aarene have bragt, vil det være af megen

Betydning at faa en virkelig Oversigt over deres Virksomheder.

Endvidere kan det fremhæves, at det i 1888 er første Gang, at Landbruget slutter sig til Industrien som en ligestillet Deltager i en Udstilling. Det kan maaske lyde forunderligt nok, og dog er det saa. Kunsten kom første Gang med ved Udstillingen 1872, Landbruget deltog ikke dengang som saadant, selv om selvfølgelig mange af dets Redskaber og Frembringelser vare repræsenterede. Men en fælles Optræden af Industri og Landbrug ved Udstillinger er derfor selvfølgelig ikke noget Nyt i Danmark. Der kan i saa Henseende henvises til de Industridrivendes Deltagelse i Landmandsmøderne, til den tidligere stedfindende Sammenslutning mellem sjællandske Industri- og Landboforeninger om Fællesudstillinger i Slagelse og Næstved, til adskillige andre provinsielle Udstillinger og til det fra 1880 bestaaende Fællesskab mellem de landboindustrielle og Industriforeningens maanedlige Forevisninger. Alt dette maa dog kun betragtes som Forløbere for den omfattende Deltagelse, som Landbruget denne Gang udviser. Det alene vil komme til at raade over et Areal, som er ligesaa stort som det, hvorover hele den nordiske Udstilling spændte i 1872, og det vil optræde her i alle sine Nutids Former, med Bidrag til Belysningen af dets Fortid og med Tilslutning af beslægtede Fag for Skovbrug og Industri. Derfor kan Landbrugets Deltagelse i den forestaaende Udstilling betegnes som en af dens Ejendommeligheder.

Alle disse Træk samle sig til Slutning i det Resultat, som er stillet i Spidsen af denne Fremstilling: Denne Udstilling bliver den største, Norden endnu har

haft. Nogle Tal ville maaske i saa Henseende være oplysende. Skønt Udstillingens Territorium lige til det Sidste er bleven udvidet, saa at det omtrent er blevet det dobbelte af, hvad det oprindelig var, vil dog formentligen følgende Talstørrelser nu kunne anses for at være stabile.

Udstillingen er efterhaanden voxet op til at spænde over et Terræn, der — Tivoli medregnet — kan anslaaes til ca. 40 Tdr. Land. Spørger man dernæst om, hvad det nævnte Tal repræsenterer, kan det ikke nytte at anstille en Sammenligning med de 6 Tdr. Land, hvorover Udstillingen i 1872 raadede. Man maa se hen til større Forhold. Undersøger man Forholdet til Verdensudstillingerne, der efterhaanden som de ere skredne frem, ogsaa have krævet stedse større Arealer, vil vor Udstilling kunne søge sin Plads mellem Verdensudstillingen i London 1862, der raadede over 34 Tdr. Land, og Udstillingen i Paris 1867 paa Marsmarken, hvis Terræn var 80 Tdr. Land.

Spørger man dernæst om det bebyggede Areal paa Udstillingen iaar, stiller Forholdet sig ifølge Opgivelse fra Arkitekt M. Nyrop saaledes:

|                                                     |                |   |
|-----------------------------------------------------|----------------|---|
| Kunstindustri og Husflid, nordisk og udenlandsk ca. | 31,000 Kv.-Al. |   |
| Kunstudstilling med Konditori og Vestibule....      | over 8,000     | - |
| Maskinhal, Militærudstilling, Fyrvæsen, Kjedel-     |                |   |
| hus osv. ....                                       | 28,000         | - |
| Industri.....                                       | ca. 7,900      | - |
| Hygiejne, Skolevæsen og Industri.....               | 7,000          | - |
| Havebrug.....                                       | 2,500          | - |
| Fiskeri ....                                        | 5,000          | - |
| Skovbrug.....                                       | 2,500          | - |
| Landbrug.....                                       | 15,000         | - |

De her nævnte Arter af Bygninger lade sig ind-

ordne under de tre Hovedafdelinger, Udstillingen omfatter og man kommer derved til følgende Resultater:

|                      |        |         |
|----------------------|--------|---------|
| Kunst .....          | 8.000  | Kv.-Al. |
| Industri .....       | 73.900 | -       |
| Landbrug .....       | 25.000 | -       |
| Ialt 106 900 Kv.-Al. |        |         |

Det samlede Tal, 106,900 Kvadratalen, angiver altsaa hele det overbyggede Terræn for Udstillingen. deri dog ikke medregnet private Kiosker og Pavilloner. Det er altsaa for sit Vedkommende over  $\frac{1}{6}$  af hele Udstillingsarealet og over 1 Td. Land større end det Areal, hvorover Udstillingen i 1872 raadede. Som Følge deraf kan man ikke undre sig over, at en Sammenligning med dennes overbyggede Areal giver et ret beskedent Forhold for Udstillingen 1872, som dog af Alle ansaas for at have ganske respektable Dimensioner. Det blev dengang fremhævet, at hele Udstillingsbygningen fra Ridebanen 1852 kunde faa rigelig Plads i den 6600 Kvadratalen store Glashal, men selv naar man regner de tre Etager i Bygningen med, hvorved den samlede Gulvflade, som denne raadede over, gik op til 30,000 Kvadratalen, er dette endnu ca. 1000 Kvadratalen mindre end hvad den store Udstillingshal nu frembyder. Og tager man endelig det samlede overbyggede Areal fra 1872 — hvori endog de private Bygninger ere medregnede — kommer man derved til et samlet Areal af 45,200 Kvadratalen. saa at Udstillingen i 1888 i denne Henseende er over dobbelt saa stor.

Til det udvidede Areal svarer selvfølgelig ogsaa et betydelig forøget Antal Udstillere. Udstillingen i 1852 havde 752 Udstillere, hvoraf ingen fra Sverig og Norge.

Udstillingen i 1872 talte 3673 Udstillere, og til den i 1888 var der til 1. Februar afgivet ialt ca. 5000 Anmeldelser, men Fristen var da endnu ikke udløbet for alle Sektionerne, f. Ex. ikke for de, der indbefattedes i Afdelingen: »Skønne Kunster«. Antallet af Anmeldere, der allerede nu langt har overskredet de 3673 Udstillere i 1872, vil saaledes rimeligvis komme til at naa henved det Dobbelte af, hvad det var i 1872. En Sammenligning for de enkelte Afdelingers Vedkommende lader sig efter det Anførte endnu ikke foretage, men det kan dog bemærkes, at i den Sektion paa dette Aars Udstilling, som omfatter »Industrielle Frembringelser undtagen Maskiner, Redskaber og Transportmidler«, er der nu omtrent 2260 Anmeldelser fra Danmark, 230 fra Sverige og omtrent lige saa mange fra Norge, medens der i den tilsvarende Afdeling i 1872, der indbefattede ikke blot de nævnte Undtagelser, men ogsaa Husflid, Skolearbejder og overhovedet Alt, hvad der ikke kunde henføres under Begrebet »Skønne Kunster«, fandtes 3348 Udstillere fra hele Norden. Det anførte Tal 2260 bør i alle Tilfælde forøges med Tallene for Maskinafdelingen, der i Sektionen for industrielle Maskiner har Anmeldelser fra 172 danske, 39 svenske og 15 norske Udstillere, i Sektionen for Landbrugsmaskiner fra 136 danske, 27 svenske og 10 norske Udstillere, og i Sektionen for Transportmidler fra 79 danske, 11 svenske og 16 norske Udstillere. Dertil kommer saa endvidere de udenlandske Udstillere af Kunstindustri, samt Udstillere af Hygiejne, Husflid, Skolevæsen m. m.

For Landbrugets Vedkommende kan oplyses, at dette i Sektionen for Landbrugsprodukter har 304 An-

meldelser med en Mangfoldighed af enkelte Numre — deriblandt den største Frøudstilling, som endnu har været afholdt her i Landet — og i Sektionen for Mælkerivarer 143 Anmeldelser. Til Fiskeriafdelingen er der fra Danmark indkommet 288 Anmeldelser, fra Sverig over 100 og fra Norge ligeledes over 100.

Der sættes saaledes fra alle Sider saa meget Arbejde ind paa Udstillingen, at man maa ønske denne de bedste Resultater.